

PRISTUP PITANJIMA SVATOVSKE GRANE U JUŽNIH SLAVENA¹

MILANA ČERNELIĆ
Etnološki zavod
Filozofski fakultet
Zagreb, Đ. Salaja 3

UDK 392-51
Izvorni znanstveni članak
Prilježeno 29.X.1991.

Svatovska grana je ograničena na određene regije južnoslavenskog prostora, ali se u isto vrijeme pojavljuje u svadbenim običajima različitih južnoslavenskih etničkih skupina na različitim stranama toga prostora. Analitički prikaz te pojave ukazuje na niz zajedničkih elemenata u takvim prostornim okvirima, ali i na stanovita regionalna obilježja. Određenim specifičnim elementima običaja obilježeno je istočno panonsko područje u odnosu na istočnu Srbiju, Bugarsku i dijelove Makedonije. Rezultati analitičkog postupka upućuju da bi se moglo govoriti o osnovnom zajedničkom porijeklu svatovske grane unutar južnoslavenskog etničkog i prostornog okvira, što može biti polazištem za traženje njezina porijekla u širim slavenskim, pa i indoevropskim okvirima.

Svatovska grana jedna je od onih pojava u svadbenim običajima koje su ograničene samo na određene regije južnoslavenskog prostora. Dok bi se za neke regije moglo reći da je grana upravo karakteristična pojava, drugdje se javlja tek sporadično i razasuto u okviru određenog šireg prostora ili tek pojedinačno kao regionalno izolirana pojava. Dakle, svatovska se grana pojavljuje u svadbenim običajima ovog etnički i kulturno šarolikoga prostora.

Učestalija je u istočnim dijelovima panonskog prostora (istočniji dijelovi Slavonije i Posavine, Srijem, Baranja i Bačka); u Pomoravlju i u istočnoj Srbiji; u Bugarskoj, u njezinim sjeverozapadnim dijelovima, u Rodopima i u Trakiji; u južnoj Dalmaciji s Konavlima. U Makedoniji je svatovska grana poznata na različitim stranama, ali nema potvrda o njezinoj široj zastupljenosti. Zanimljivo područje javljanja svatovske grane je širi prostor sjeverozapadne Hrvatske (Hrvatsko zagorje i, prema jednom podatku, nekadašnja gornja Vojna krajina - koprivnička, križevačka i ivanička oblast). Postoje i izolirane pojedinačne potvrde. Zanimljiva je najnovija iz sela Kozarice u okolici Novske jer se ono nalazi približno na sredini između područja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u kojima ima sporadičnih potvrda za granu, te istočnijih dijelova Slavonije, u kojima se grana znatnije javlja u svadbenim običajima. Pojedinačno i izolirano se svatovska grana javlja i u Mrkonjić-Gradu u Bosni (za Bosnu postoji i jedan opći podatak koji je, međutim, teško prostorno odrediti jer nema kasnijih potvrda ove pojave s bosanskog područja). Varijanta svatovske grane javlja se i u okolici Ogulina u Lici. Svatovsku granu poznaju i Bunjevci u selima iz okolice Budimpešte. Zanimljivo je da među drugim regionalnim skupinama podunavskih Bunjevaca (u okolici grada Baje u južnoj Mađarskoj, u okolici Sombora i Subotice u Bačkoj) ta pojava nije poznata, tim više što u Bačkoj grana postoji u svadbenim običajima druge hrvatske etničke skupine, Šokaca.

Uz brojne izvore u etnološkoj literaturi, arhivska građa je uvelike upotpunila pregled ove pojave među južnoslavenskim narodima (osobito za područje istočne

Slavonije, Posavine i Srijema, te južne Dalmacije). U prikazu svatovske grane slijedit ćemo glavne pojedinosti vezane uz njezin oblik i funkciju u svadbenim običajima. Neke od njih povezuju različite narode na raznim stranama južnoslavenskog prostora.

Kumovska jabuka (svatovska grana), Andrijevci, istočna Slavonija (Reprodukcija M. Markovac, 1935, str. 253).

Svatovska se grana u mnogim pojedinostima razlikuje od područja do područja, ali se neki njezini elementi ponavljaju. Osnovni oblik grane, s najčešće tri ili više ogranaka o čije su vrhove zataknete jabuke, nalazimo u Bugarskoj, Makedoniji, istočnoj Srbiji i Pomoravlju; u pojedinim dijelovima istočnog panonskog prostora: u Bačkoj, u selima Andrijevci i Trnjanski Kuti u Slavonskoj Posavini, te u Srba u području nekadašnje gornje Vojne Krajine (Etnografija na B'lgaria, 1985:182; Vakarelski, 1969:291; isti autor, 1935:354; Kepov, 1936:82; Pavlović, 1928:228; Nedeljковиć, 1938:7; Filipović, 1939:441; Leibman, 1972:136; Nikolić, 1910:203; Mihailović, 1971:92; Antonijević, 1971:449; Trojanović, 1911:69; Bošković-Matić, 1962:146,166; Pantelić, 1981:211; Kesejić, 1950; Ilić, 1960; Markovac, 1935:254; Toldi, 1978; Piprek, 1914:183). Ponegdje se u Srbiji, te kod Bunjevaca u okolici Budimpešte osim jabuke na vrh ogranaka zatiče i neko manje pecivo (Đorđević, 1958:449; Mihailović, 1971:92; Berkity, 1839:326). U okolici Knjaževca, u istočnoj Srbiji, na krakove grane se stavljaju golubovi od tijesta (Reljić, 1965:70), a u Selcima kod Đakova u istočnoj Slavoniji *beba* i *beban* od tijesta (Petrović, 1989 NR 145). U Beravcima, u istočnoj Slavoniji, osim jabuka na srednji ogranak grane se stavlja krpena lutka (Bonifačić Rožin, 1957), koja se kao ukras stavlja na vrh grane i u Vodincima, ali se jabuka, kao ukras na grani, ne spominje (Đermanović, 1886). Inače je u slavonskim potvrdama jabuka uvijek sastavni dio ukrasa na grani premda ne u ovakvom karakterističnom obliku.

Osim naznačenih osnovnih ukrasa koji se zatiču o ogranke svatovske grane i niz drugih ukrasa na grani pokazuje pojedine zajedničke elemente. Najčešća vrsta ukrasa svatovske grane su raznobojne vrpce, cvijeće, kolači, suho voće, orasi i

kukuruzne kokice. Tako su npr. papirante vrpce kao ukras potvrđene u svim regijama. Najveće šarenilo ukrasa je na grani istočnopanonskog prostora. Poneki od tih ukrasa imaju svoje analogije u drugim udaljenim krajevima: cvijeće u nekim krajevima Srbije, u Bugarskoj i u Hrvatskom zagorju, kolači u Bosni i u Konavlima u južnoj Dalmaciji, te kukuruzne kokice u Bugarskoj (Rajković, 1982:141; Reljić, 1965:141; Mihailović, 1971:91; Etnografija..., 1985:181, 347; Rajković, 1973:189; K., 1870:34; Balarin, 1898:185; Georgieva, 1975:60). U selima Kešinici i Nuštar u istočnoj Slavoniji i u Župi dubrovačkoj grana je među ostalim ukrašena i pojedinim tekstilnim predmetima (Petrović, 1989 NR 133); Domaćinović, s.q.; Jović, 1902). U Bačkom Bregu grana je okićena bršljanom i šimširou slično kao u Bugarskoj (Ilić, 1960; Etnografija..., 1985:347; Georgieva, 1975:60; Kepov, 1936:82). Sama svatovska grana, njezini sastavni dijelovi i različite vrste ukrasa nesumnjivo imaju višestruko simbolično značenje. Mnogi su autori iznosili svoja različita mišljenja i tumačenja simboličkog značenja svatovske grana. Svrha ovoga priloga isključivo je analitičko-komparativna.

Svatovska grana je najčešće utaknuta u kolač. Nalazi se na različitim stranama južnoslavenskog prostora: u južnoj Dalmaciji u Gornjim Majkovima i u Konavlima, u Maleševu i Skopskoj kotlini u Makedoniji, u većini slučajeva iz Bugarske, u svim potvdama za područje Pomoravlja i istočne Srbije, u Baranji i u selima Otok u istočnoj Slavoniji, Vidovice u bosanskoj Posavini i Kozarice u zapadnoj Slavoniji, u okolici Donje Stubice u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, te u Čakovcu i Šušnjevou selu u okolici Ogulina u Lici (Bonifačić Rožin, 1963; Balarin, 1898:285; Bošković, 1948; Bogdan-Bijelić, 1929:118-119; Pavlović, 1928:228; Nedeljковиć, 1938:7; Filipović, 1939:441; Etnografija..., 1985:182; Vakarelski, 1969:291; Kepov, 1936:82; Georgieva, 1975:60; Đorđević, 1958:449; Trojanović, 1911:69; Nikolić, 1910:203; Antonijević, 1971:449; Pantelić, 1981:211; Bošković-Matić, 1962:146; Mihailović, 1971:91; Reljić, 1965:70; Rajković, 1982:141; Brdović, 1988:11; Lovretić, 1897:453; Janjić, 1943; Petrović, 1989 NR 145); Rajković, 1973:189; Božićević, 1910:238).

U kolač se uz granu, kad ona postoji, a inače i bez nje, ponegdje zabodu prutovi, stabljike, grančice. Tako se u Svetozarevu, u sjevernom dijelu Pomoravlja, pored drvca na sredini kolača zabode još nekoliko prutova (o čije se vrhove zatiču golubovi od tijesta), a u Lužnici i Nišavi, u istočnoj Srbiji, kolač je ukrašen s nekoliko drvaca i nekoliko grančica šimšira (Trojanović, 1911:69; Nikolić, 1910:203). U mjestu Ledenic, u području Velika Trnova u Bugarskoj, u svatovski kolač zvan *kravaj* uz ostale se ukrase zatiču četiri stabljike poriluka od kojih se oblikuje lepezast ukras, a među poriluk se zataknu grančice šimšira, bosiljka i muškata (Georgieva, 1975:60). U Grudama i Čilipima u Konavlima u sredini kolača se zatiče okićena grančica masline, dok se prema općem podatku za Konavle u sredinu kolača zatiče deblja *voštenjača*, a oko nje grančice masline i lovoričke (Balarin, 1898:285; Bošković, 1948; Bogdan-Bijelić, 1929:118; Vukmanović, 1980:228). U Donjoj Stubici, u Hrvatskom zagorju, u pogaču se utaknu četiri šiljata drvca koja se ukrašavaju, a u Šušnjevou selu i Čakovcu, u Lici, u kolač se zatakne kitica (nije precizirano iz čega se sastoji), koja će tijekom svadbe biti na zastavi, a oko nje se zatiču male kitice koje će *kitičarke*

kasnije prišiti svakom svatu na šešir. Kitice se oviju vrpcom a među njih se stavi lješnjaka, kukuruza, žita i dr. (Rajković, 1973:189; Božičević, 1910:238). Navedene varijante svatovske grane donekle se razlikuju od uobičajena oblika grane s ograncima i prostorno su ograničene, ali su zanimljive upravo stoga što ih nalazimo u različitim dijelovima južnoslavenskog prostora.

Ukrašena svatovska grana ponegdje se javlja u nekim drukčijim oblicima i drukčije namjene. U Mrkonjić-Gradu, u Bosni, ukrašena svatovska grana zataknuta je u jabuku (Klarić, 1897:701). U selu Zlot u sjeveroistočnoj Srbiji u jabuci se nalaze tri grane koje kum s mladencima gađa nožem prije ulaska u mladoženjinu kuću (Đurić..., 1977:132). Ponegdje u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, te u nekim mjestima istočno-panonskog prostora u jabuku se zatiče grančica, najčešće grančica ružmarina. Uglavnom se takva grančica pojavljuje u istim mjestima u kojima je potvrđena i svatovska grana, ali se ponekad javlja i samostalno, ali na prostorima na kojima se i ona ponegdje potvrđuje (Kotarski, 1916:209; Kozina, 1988:52; Brolich, 1940:147; Markovac, 1935:249; Toldi, 1978; Petrović, 1990; isti autor, 1989 NR 145; Ilić Oriovčanin, 1846:69-70). Zanimljiva je kombinacija kolača, jabuke i grančice u svadbenim običajima krapinskog kraja u Hrvatskom zagorju. Svekrva dočekuje nevjestu s kolačem na kojemu je jabuka u koju je zabodena grančica *bušpanja* (Kozina, 1988:52). U vezi s navedenim primjerima zanimljiv je običaj u nekim mjestima Dubrovačkog primorja. Nevjestini rođaci nose kumu i kumi, te ostalima koji su bili u svadbi prve Nove godine iza njene udaje posebnu okićenu naranču. U naranču se zabodu ogranci masline s nanizanim smokvama tako da se prutići poviju prema dolje i povežu s dva konca (Bonifačić Rožin, 1963).

Još je jedna specifična pojava u vezi sa svatovskom granom potvrđena u tri udaljene regije. U Budinščini u Hrvatskom zagorju pribija se grana za vrijeme pira u glavna vrata kuće, u Slavoniji i Srijemu, prema općem podatku, grana se zatiče za gredu iznad trpeze, a u Aleksinačkom pomoravlju, u selima zapadno od Morave, stablo se sa trideset i više grančica pričvršćuje na tavanicu (Brolich, 1940:147; Stojanović, 1881:238; Antonijević, 1975:146).

Za srednje Rodope u Bugarskoj karakteristična je prijelazna varijanta između svadbene zastave i svadbenog drvca (Etnografija..., 1985:178). Nerijetko su ukrasi na južnoslavenskim barjacima u različitim regijama analogni ukrasima na svatovskoj grani u regijama u kojima se ona javlja u svadbenim običajima. U vezi s ovim pojedinostima zanimljiv je specifični oblik svatovske grane u Lici, gdje kiticu zabodenu u kolač barjaktar mora otkupiti da bi njome ukrasio svoj barjak (Božičević, 1910:238-239). Možda je u vezi s ovom pojavom, ali svakako nije bez značenja, podatak iz Boke kotorske: »U Risnu barjak se vije samo kod mladine kuće. U ovoj se varoši pripovijeda da su nekad svatovi mjesto barjaka nosili maslinovu granu, o čemu ima traga u narodnijem pjesmama. Danas to biva samo ako je mladoženja u žalosti, i na granu se priveže jedna marama.« (Stefanović-Karadžić, 1953:118).

Još bi se našlo sličnih primjera koji bi se mogli povezati sa svatovskom granom, no sve te pojave (uključujući i navedene primjere) zahtijevaju cjelovitu analizu da bi se mogle tipološki odrediti. Na ovom mjestu moguće je na njih tek

ukazati jer su na određeni specifični način povezani sa svatovskom granom od slučaja do slučaja, a često se javljaju u istim regijama u kojima je grana sastavni dio svadbenih običaja ili u njima susjednim područjima.

Postoje razlike u pripremi svatovske grane, te kolača u koji se grana zatiče tamo gdje je to uobičajeno, između istočnog panonskog područja s jedne strane i istočne Srbije, Bugarske i dijelova Makedonije s druge strane, premda ta granica nije sasvim oštra. Za druge regije ti se podaci ne navode, možda stoga što je u njima grana tek iznimno potvrđena, pa su, prema tome, i podaci oskudniji. U južnoj Dalmaciji u prvom redu, a ponekad i drugdje, ta je grana oskudnije ukrašena, pa se otuda možda pridaje manje važnosti i samoj njenoj pripremi. Nedostatak podataka može značiti i površnost zapisivača. To su, dakako, samo pretpostavke jer prave razloge tome zasad nije moguće utvrditi. Gotovo da je u svim izvorima opisan oblik svatovske grane, ali neke druge pojedinosti ne moraju uvijek biti naznačene kao što je npr. priprema, namjena i funkcija grane u svadbenim običajima.

U istočnom panonskom prostoru, te u Bunjevaca u okolici Budimpešte grana se priprema u kući kumova. Iz kumove kuće nosi se na pir. Ponekad se ističe da sama kuma priprema granu (Petrović, 1989 (NR 133); isti autor, 1989 (NR 145); isti autor, 1990; Đermanović, 1886; Deisinger, 1953; Ilić, 1960; Sarosacs, 1968:119; Berkity, 1839:326), a ponegdje tu obavez ima i *starosvatica* (Ilić, 1960; Kesejić, 1950; Petrović, 1990; Filakovac, 1906:125; Nedić, s.a.; Deisinger, 1953). Zanimljivo je da se i u Boboševu (Dupniško) u Bugarskoj grana priprema i nosi na pir iz kumove kuće (Kepov, 1936:82), što je obrnuto od u Bugarskoj uobičajene pojave da je svatovska grana upravo namijenjena kumu. U području Lužnice i Nišave u istočnoj Srbiji kolač s granom priprema domaćin, no mogu ga pripremiti kum i stari svat, što je zasad izolirani primjer na tom prostoru (Nikolić, 1910:203).

U istočnoj Srbiji, u Bugarskoj i u Maleševu u Makedoniji svatovsku granu pripremaju djevojke. Priprema grane usko je vezana uz ritual miješanja i pečenja svadbenog kolača (Rajković, 1982:141; Bošković-Matić, 1962:146; Đorđević, 1958:449; Vakarelski, 1935:354; isti autor, 1969:291; Etnografija..., 1985:181). Ta je pojava karakteristična za ove južnoslavenske postore. U okolici Knjaževca u istočnoj Srbiji naglašava se da kolače mora mijesiti i peći nevena djevojka, dok se ponegdje pazi da te poslove obavljaju djevojke koje imaju žive roditelje (Reljić, 1965:70; Pantelić, 1981:211; Mihailović, 1971:91; Antonijević, 1975:145; Nedeljković, 1938:7). Djevojke pripremaju granu i u selu sv. Đurađ kod Donjeg Miholjca u Slavoniji i u području nekadašnje gornje Vojne krajine, prema podatku iz Like, što su značajne analogije u odnosu na udaljena jugoistočna južnoslavenska područja u kojima je to karakteristična pojava (Petrović, 1990; Pipek, 1914:183; Božićević, 1910:238).

Zanimljive su i pojedine specifične pojave koje na različitim stranama imaju neke srodne elemente. Tako u Gagrovcu u istočnoj Srbiji, te u Čilipima u Konavlima granu uređuje nevjestina majka (u Čilipima u alternativni s nekom drugom ženom iz njezine kuće), dok u Donjoj Stubici u Hrvatskom zagorju kolač i granu pripremaju žene iz nevjestina roda ili njezina krsna kuma (Muhailović, 1971:91; Bošković, 1948; Rajković, 1973:189-190). Specifičan je podatak s područja Novske u zapadnoj

Slavoniji, gdje su za izradu grane odgovorni djeveri (Petrović 1990). Premda na prvi pogled postoji jasna granica između određenih pojava vezanih uz pripremu i namjenu svatovske grane, poneka pojedinost narušava tu ravnotežu i povezuje neke etnički različite i zemljopisno međusobno udaljene prostore.

Svatovska grana ima višestruku ulogu tijekom pira. Regionalne razlike tiču se osobe kojoj se ona donosi ili pred koju se stavlja na stolu, dakle, kome je namijenjena. U istočnom panonskom prostoru svatovska grana je u pravilu kumov i kumin dar nevjesti, ponekad mladencima. Manje takvih potvrda ima i u nekim udaljenijim regijama: u Bunjevaca u okolici Budimpešte, u Makedoniji u selu Trpejica na Ohridu, te u selu Boboševo (Dupniško) u Bugarskoj (Berkity, 1893:326; Deisinger, 1953; isti autor, 1952; Leibman, 1972:136; Kepov, 1936:82;). Ponegdje i stari svat donosi svatovsku granu (Ilić, 1960; Kesejić, 1950; Brdarić, 1988:11; Petrović, 1990; Domaćinović, s. a.; Filakovac, 1906:125; Nedić, s. a.). U Bugarskoj je obrnuta pojava - svatovska grana je namijenjena kumu (Etnografija..., 1981:178, 181; Vakarelski, 1935:354; isti autor, 1969:291; Georgieva, 1975:60). U Župi kraj Dubrovnika nevjesta daruje kumu okićenu granu masline (Jović, 1902). Ponegdje u Bugarskoj grana nije namijenjena samo kumu. U sjeverozapadnoj Bugarskoj svatovsko drveće može imati i stari svat, a sasvim rijetko (u Trakiji: Jambolsko) i djever. Ponekad se ovdje priprema drveće i za mladoženju, ali ga tada priprema kum (Etnografija..., 1985:181). U selu Peštani mladoženjina majka daje mladoženji grančicu s tri ogranka ukrašena jabukama po dolasku svatova (Leibman, 1972:136). Još jedino u području sjeverne Hrvatske, u srpskog življa, mladoženja dobiva granu, a daruju mu je djevojke (Piprek, 1914:183).

Svatovskoj grani je mjesto za vrijeme prira na svadbenoj trpezi. U pojedinim udaljenim regijama grana stoji na stolu pred kumom, tako u Sikirevcima i u Budrovcima u istočnoj Slavoniji, u Svetozarevu u Pomoravlju, u Maleševu u Makedoniji i u selu Boboševo (Dupniško) u Bugarskoj (Markovac, 1935:254; Petrović, 1989 (NR 133); Trojanović, 1911:69; Pavlović, 1928:228; Kepov, 1936:89). Češće se ističe da je grana na stolu ispred kuma i starog svata: u Bunjevaca u okolici Budimpešte, te po Srbiji i Bugarskoj (Berkity, 1839:326; Pantelić, 1981:211; Antonijević, 1975:150; Đorđević, 1958:449; Mihailović, 1971:92; Vakarelski, 1969:291; Etnografija..., 1985:182). U Šokaca u Bačkom Bregu grana je u prozoru iza leda kuma i staroga svata (Ilić, 1960). U Gornjoj Resavi je grana na stolu ispred staroga svata (Bošković-Matić, 1962:146), a u Konavlima pred nevjestom (Balarin, 1898:285) ili između nevjeste i mladoženje (Bošković, 1948).

Specifičan je običaj u Skopskoj kotlini, gdje granu čuva maskirana osoba, a mladoženja joj ukrade jabuke s grane i bježi s njima nevjesti, koja se ranije odvojila od svatova u zasebnu prostoriju (Filipović, 1939:441). Još je jedna zanimljiva analogija pojedinih elemenata običaja u Makedoniji i Hrvatskom zagorju. U selu Peštani na Ohridu mladoženjina majka po dolasku svatova (a u selu Trpejca kuma) daje mladoženji ružinu grančicu s tri ogranka ukrašena jabukama. On njome udara nevjestu tri puta po leđima i nakon toga granu baca na krov. To se radi da bi nevjesta radala djecu, kao što ruža rađa cvjetove (Leibman, 1972:136). U okolici Krapine

mladoženjina majka također dočekuje svatove s kolačem na kojemu je jabuka sa zataknutom grančicom, no ovdje ga daje nevjesti (Kozina, 1988:52).

Zanimljive prostorne analogije pokazuje svatovska grana kao ukrasni diji kumova priloga u hrani u Bunjevaca u okolici Budimpešte, u selu Otok u istočnoj Slavoniji i u selu Trpejca na Ohridu u Makedoniji (Berkity, 1839:326; Lovretić, 1897:453; Leibman, 1972:136). Nadalje, u Baranji, uz kuma prilog u hrani ukrašen zabodenom granom u kolač nose i stari svat i barjaktar (Brdarić, 1988:11). U selu Banići u južnoj Dalmaciji jedna djevojčica nosi košaru s nevjestinim darovima (među kojima je kolač) ukrašenu maslinovom granom; darovi su namijenjeni svatovima, dok u Župi kod Dubrovnika nevjesta nosi u košari prilog u hrani ukrašen maslinovom granom u kumov dom (Storelli, 1935:185; Jović, 1902). U istočnom panonskom prostoru svatovska se grana nosi u pravilu zajedno s prilogom u hrani, ali ne kao ukrasni dio tog priloga već kao dva odvojena dara. U selu Topolo u južnoj Dalmaciji okićena se maslinova grana stavlja na škrinju s spremom koju nevjesta donosi u svoj novi dom (Lamza, s. a.).

Osim naznačenih regionalno specifičnih običaja, uz svatovsku granu vezuju se i običaji koji nisu ujednačeni na svim područjima, ali određeni zajednički elementi ponovno povezuju pojedine međusobno udaljene južnoslavenske krajeve. Jedan od karakterističnih običaja u istočnom panonskom području je prodaja svatovske grane uz licitaciju koja prati prodaju pojedinih njenih ukrasa. Uz to, svatovska grana se prodaje nadmetanjem i u Donjoj Stubici u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, u Mrkonjić-Gradu (i u Bosni prema općem podatku), u Bunjevaca u okolici Budimpešte i ponegdje u Bugarskoj (Rajković, 1973:189; Klarić, 1897:701; K., 1870:434; Berkity, 1839:326; Deisinger, 1952; isti autor, 1953; Vakarelski, 1969:291). Pojednostiti toga običaja razlikuju se od mjesta do mjesta, ali je u cjelini riječ o istom običaju. Prodaju vodi kum ili neki drugi svatovski časnik, u Mrkonjić-Gradu obično kum otkupljuje granu (Klarić, 1897:701), a u Beravcima u Slavoniji je otkupljuje za nevjestu (Bonifačić-Rožin, 1957). Novac dobiven takvom »prodajom« grane najčešće pripadne nevjesti (Markovac, 1953:255; Đermanović, 1886; Lovretić, 1897:454; Filakovac, 1906:125; Mihaljev, 1976:39; Berkity, 1839:327), rjeđe mladencima (Marković, 1986:42; Petrović, 1989 (NR 133)) ili onome tko je otkupi (Deisinger, 1953; Petrović, 1989 (NR 133); Klarić, 1897:701; K., 1870:434). U nekim dijelovima istočne Panonije svatovska grana se izlomi ili sasiječe, a za njezine se dijelove otimaju svatovi ili djeca (Španiček, 1986; Petrović, 1989 (NR 133); isti autor, 1989 (NR 145); Đermanović, 1886; Filakovac, 1906:125; Janjić, 1943) ili se svatovi natječu tko će prvi dograbiti i razlomiti granu (Ilić, 1960). Uništavanje svatovske grane poznato je i Bugarima, te u selu Sićevu na području Nišave u jugoistočnoj Srbiji, gdje djevojke izlome prvo granu, a onda i kolač u koji je grana bila zataknuta, otimaju se za njih, dok ih u ostalim selima dijele među sobom (Vakarelski, 1969:291; Mihailović, 1971:93). U Donjoj Stubici pri licitaciji »šume« počnu se za nju otimati svatovi koji najprije izvade ukrasne prutove iz pogače (Rajković, 1973:190). U nekim dijelovima istočne Srbije i u Maleševu u Makedoniji lomi se kolač sa svatovskom granom. U Gornjoj Resavi, u sjeveroistočnoj Srbiji, svatovi se otimaju za komadom kolača, a u nekim krajevima istočne Srbije i u Maleševu kolač se dijeli svatovima

(Bošković-Matić, 1962:154, 166; Reljić, 1965:70; Nikolić, 1910:203; Đorđević, 1958:449). Prema drugom izvoru u Maleševu djevojka razdijeli momcima kolač koji je mijesila da se uskoro ožene (Pavlović, 1928:228). Kolač s granom lomi se najčešće nad glavama mladenaca, a sudionici svadbe ponegdje moraju okusiti komadić toga kolača (Rajković, 1982:142; Trojanović, 1911:69; Đorđević, 1985:449). U nekim mjestima Pomoravlja i istočne Srbije novcem se dariva kolač u koji je utaknuta grana (Rajković, 1982:142; Bošković-Matić, 1962:146, 166; Antonijević, 1975:145). Ponegdje stari svat vodi kolo držeći u ruci kolač s granom (Rajković, 1982:142; Trojanović, 1911:69; Bošković-Matić, 1962:146, 166). Osim što u sebi sadrži izvjesna regionalna obilježja, neki od nabrojanih običaja u istočnoj Srbiji značajni su jer sličnih postupaka u pojedinim potvrdama ima i u nekim drugim krajevima. U Sikirevcima u Slavoniji svatovi na svatovsku granu bacaju novac (Marković, 1986:42). U Konavlima se stari svat s granom u kolaču okreće i pjeva (Bogdan-Bijelić, 1929:137; Vukmanović, 1980:228), dok u trakijskih i maloazijskih Bugara sudionici svatova, koji žele povesti kolo, uzimaju od kuma u ruke kolač s granom i zaplešu (Vakarelski, 1935:354).

Za svatovsku granu postoji niz lokalnih naziva. Kao zanimljive analogije valja izdvojiti nazive *trn* po Bugarskoj i bosanskoj Posavini (Etnografija..., 1985:178; Nedić, S.Q.; Janjić, 1943) te nazive *kumov(s)ka grana* po istočnoj Slavoniji (Domaćinović, s.q.; Đermanović, 1886; Marković, 1986:42; Petrović, 1989 (NR 133); isti autor, 1989 (NR 145)) i *kumovo drvo* ili *drvce* po Bugarskoj (Vakarelski, 1935:354; isti autor, 1969:291; Etnografija..., 1985:175). Zanimljive su potvrde naziva *kravalja* upravo za svatovsku granu; u selu Otok u istočnoj Slavoniji s nazivom *kravaj*, a za svatovski kolač, u koji je zabodeno nekoliko grančica različitog bilja u području Velika Trnova u Bugarskoj (Lovretić, 1897:453; Georgieva, 1975:60). Inače je *kravaj* naziv za svatovski kolač ili prilog u hrani sličnog prostornog razmještaja kao i svatovska grana (Černelić, 1989:21-31).

U analitičkom prikazu oblika, namjene i pojedinih običaja vezanih uz svatovsku granu uočen je niz zajedničkih elemenata koji povezuju različite krajeve južnoslavenskog prostora i pored svih regionalnih obilježja grane. Za neke od tih krajeva već su i ranije utvrđeni stanoviti analogni kulturni elementi, s jedne strane područje istočne Slavonije, Like, Bugarske i dijelova Makedonije (Gavazzi, 1978:47), a s druge strane Slavonija i južna Dalmacija (Stojanović, 1967:105-155; Belaj, 1972:195-197). N. Pantelić je zapazio »da običaji u severoistočnoj Srbiji sadrže neke slične i podudarne elemente koji se nalaze i u drugim perifernim oblastima naše zemlje, na pr. duž jadranskog zaleđa i u Istri.« (Pantelić, 1981:200).

U novijoj opsežnoj studiji koja se bavi svadbenim običajima hrvatske etničke skupine Bunjevci utvrđen je niz zajedničkih elemenata u svadbenim običajima Bunjevaca i stanovništva sjeveroistočne Srbije, Crne Gore, Boke kotorske, duž jadranskog područja sa širim dinarskim zaleđem, uključujući jugozapadnu Bosnu i dijelove Hercegovine, pa i sve do Istre (Černelić, 1991). Analitički prikaz svatovske grane potkrepljuje neka ranija zapažanja i upućuje da zajedničke elemente treba tražiti i dalje, u južnim i istočnim dijelovima južnoslavenskoga prostora, kao i u

širem panonskom području. Analiza njezina raširenja i naziva *kravaj* u svadbenim običajima pokazala je sličnu prostornu zastupljenost (Černelić, 1989:21-31).

Sve te zanimljive pojedinosti ukazuje na potrebu daljeg istraživanja zajedničkih elemenata i razlika u južnoslavenskim svadbenim običajima, pa i u nekim drugim odabranim etnološkim pojavama, što bi moglo dati pouzdanije potvrde moguće kulturne srodnosti i povezanosti različitih i prostorno udaljenih skupina stanovništva.

Pokušaj osnovnog analitičkog prikaza podataka o svatovskoj grani ukazuje da je riječ o pojavi čije bi izvorište moralo biti zajedničko dijelovima južnoslavenskih skupina. Ta spoznaja upućuje nas na dalje traženje porijekla ove pojave, tim prije što je poznata i ostalim Slavenima te pojedinim evropskim narodima. Proučavanju svatovske grane u tim okvirima treba prethoditi temeljit analitički i komparativni postupak da bi se utvrdilo moguće zajedničko slavensko, odnosno indoevropsko ishodište osnovnih pojava i povijesni tok koji je utjecao na raspored pojedinosti. Takva analiza može biti predmetom samo jedne šire studije. Zasad se može govoriti samo o osnovnom zajedničkom porijeklu svatovske grane unutar južnoslavenskog etničkog i prostornog okvira (ali u tom okviru i o njenom ne sasvim jednostavnom raširenju i neravnomjernom pojavljivanju). Te spoznaje mogu biti polazištem za traženje porijekla ove pojave u širim slavenskim i indoevropskim okvirima.

BILJEŠKE

Svatovskoj grani posvećen je već jedan kraći prilog (v. Černelić, 1989:117-120) kao uvodna i okvirna analiza ove pojave. Ovaj prilog ima namjeru potpunije prikazati svatovsku granu u naznačenim etničkim i regionalnim okvirima.

LITERATURA

Skraćenice za češće navođena izdanja i za označavanje arhivske rukopisne građe:

ZbNŽO	= Zbornik za narodni život i običaje
GIEM	= Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu
SEZb	= Srpski etnografski zbornik
EZ FFZ SR	= Etnološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu - stariji rukopisi
EZ FFZ NR	= Etnološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu - noviji rukopisi
NMB	= Néprajzi Múzeum Budapest (Etnografski muzej u Budimpešti)
ONŽO JAZU	= Odbor za narodni život i običaje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (sada: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti)

ZIF

= Zavod za istraživanje folklor (sada: Institut za etnologiju i folkloristiku)

Antonijević, Dragoslav: Aleksinačko Pomoravlje. Život i običaji narodni, SEZb 85, Beograd, 1971.

Balarin, Nike: Konavli. Ženidba (na Grudi), ZbNŽO 3 (2), Zagreb, 1989, str. 276-302.

Belaj, Vitomir: Osebujan način računanja vremena u Slavonskoj Posavini, Narodno stvaralaštvo 41-43, Beograd, 1972, str. 195-197.

Berkity, György: Népismertetés. Tudománytár 6, Buda, 1839, str. 314-331.

Bogdan-Bijelić, Pavlina: Ženidba (Konavli u Dalmaciji), ZbNŽO 27 (1), Zagreb, 1929, str. 110-136.

Bonifačić-Rožin, Nikola: Folklorna građa iz Slavonije 1, 1957, ZIF rkp 282.

*** Folklorna građa iz Dubrovačkog Primorja, 1963, ZIF rkp 433.

Bošković, Katica: Svadba u Čilipima, 1948, EZ FFZ SR 40.

Bošković-Matić, Milica: Etnološka istraživanja u Gornjoj Resavi. Narodni običaji, GIEM 25, Beograd, 1962, str. 135-170.

Božičević, Ivan: Običaji u Šušnjevu selu i Čakovcu Ženidba, ZbNŽO 15 (2), Zagreb, 1910, str. 235-243.

Brdarić, Stjepan: Svatovski običaj u baranjskih Hrvata, Đakovački vezovi, Đakovo, 1988, str. 9-11.

Brollich, Slavka: Svadbeni običaji u Budinščini (Hrvatsko zagorje). Etnografska istraživanja i građa 2, Zagreb, 1940, str. 143-154.

Černelić, Milana: Svatovska grana kod južnih Slavena, Zbornik radova kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije 36, Beograd, 1989, str. 118-120.

*** : Kravaj u svadbenim običajima južnih Slavena, Etnološka tribina 12, Zagreb, 1989, str. 21-31.

***: Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca, Etnološki zavod Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1991.

Deisinger, Margit: Néphit és népszokások (Bunyevác), 1952, NMB EA 3031.

***: Délszláv (bunyevác) szokás és népi hitvilág gyűjtés, 1953, NMB EA 4023.

Domaćinović, Vlasta: Svadba u Nuštru i Bošnjacima, s.q., EZ FFZ SR 144.

Đermanović, Zlata: Stari svatovski običaji u Vođincima (1886), EZ FFZ SR 97.

Đorđević, Dragutin: Život i običaji narodni u Leskovačkoj Moravi, SEZb 70, Beograd, 1958.

Etnografija na B'lgarija 3. Duhovna kultura, Izdatelstvo na B'lgarskata akademija na naukite, Sofija, 1985.

Filakovac, Ivan: Ženidba. Narodni običaji u Retkovcima (Slavonija), ZbNŽO 11, Zagreb, 1906, str. 108-128.

Filipović, Milenko: Običaji i verovanja u Skopskoj kotlini, SEZb 54, Beograd, 1939, str. 424-455.

Gavazzi, Milovan: Pletenje svadbenog vijenca, u: Vrela i sudbine narodnih tradicija, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1978, str. 44-53.

Georgieva, Velička: Za obrednite hljbove v'v Velikot'rnovsko, *B'lgarska etnografija* 1/2, Sofija, 1975, str. 58-63.

Ilić, Josip: *Narodna nošnja i običaji kod Šokaca u Bačkom Bregu*, 1960, ONŽO JAZU sign. NZ 112.

Ilić Oriovčanin, Luka: *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, 1846.

Janjić, Stjepan: *Svadbeni običaji u Vidovicama*, 1943, EZ FFZ SR 163.

Jović, Andro: *Narodni ženidbeni običaji u Župi kod Dubrovnika*, 1902, ONŽO JAZU sign. SZ 161.

K.: *Ženidbeni običaji u Bosni, Vienac zabavi i pouci 2/27*, Zagreb, 1870, str. 431-434.

Karadžić Stefanović, Vuk: *Crna Gora i Boka kotorska*, Beograd, 1953.

Kepov, Iv. P.: Narodopisni, životopisni i ezikovi materiali ot s. Boboševo - Dupniško, *Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis* 42, Sofija, 1936, str. 1-288.

Kesejić, Anton: *Svatovski običaji iz Bođana*, 1950, EZ FFZ SR 31.

Klarić, Ivan: *Ženidbeni običaji kod rimokatolika u Varcar-Vakufu*, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 9, Sarajevo, 1897, str. 696-763.

Kotarski, Josip: *Lobor. Narodni život i običaji*, *ZbNŽO* 21 (2), Zagreb, 1917, str. 179-224.

Kozina, Antun: *Običaji krapinskog kraja*, Krapina, 1988.

Lamza, Marija: *Svadbeni običaji (Topolo kod Stona)*, s.q., EZ FFZ SR 15.

Leibman, Robert: *Wedding Customs in the Ohrid Village of Peštani*, *Makedonski folklor* 5/9-10, Skopje, 1972, str. 125-140.

Lovretić, Josip: *Otok. Narodni život i običaji*, *ZbNŽO* 2, Zagreb, 1897, str. 91-459.

Markovac, Marijan: *Stari svatovski običaji u Andrijevcima*, *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu* 1, Zagreb, 1935, str. 241-260.

Mihailović, Sunčica: *Svadbeni običaji u Nišavi*, *GIEM* 34, Beograd, 1971, str. 85-104.

Mihaljev, Jelka: *Svatovski običaji baranjskih Hrvata u selima Draž, Gajić, Topolje, Podolje, Duboševica, Đakovački vezovi*, Đakovo, 1976, str. 38-40.

Nedeljković, Dušan: *Đurdevdansko jagnje i »kravaj« kao participacioni relikv primitivno kolektivnog mentaliteta*, *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu* 4, Beograd, 1938, str. 1-10.

Nedić, D.: *Grada iz Bosanske Posavine*, s.q., ONŽO JAZU sign, SZ 52.

Nikolić, Vladimir: *Iz Lužnice i Nišave*, *SEZb* 16, Beograd, 1910, str. 183-249.

Pantelić, Nikola: *Tradicionalni elementi u ženidbenim običajima u severoistočnoj i delu centralne Srbije*, *Godišnjak* 19, *Centar za balkanološka ispitivanja* 17, Sarajevo, 1981, str. 119-229.

Pavlović, Jeremija: *Maleševo i Malešnici*, Beograd, 1928.

Petrović, Tihana: *Svatovska grana. Područje Đakovštine*, 1989, EZ FFZ NR 133.

*** *Svatovska grana. Područje Đakovštine i Našica*, 1989, EZ FFZ NR 145.

*** *Svatovski običaji. Područje Donjeg Miholjca*, 1990, EZ FFZ NR 146.

Piprek, Johannus: *Slavische Brautwerbung und Hochzeitsgebräuche*, Stuttgart, 1914.

Rajković, Petar: Svadbeni običaji u Donjoj Lepenici, *GIEM* 46, Beograd, 1982, str. 135-142.

Rajković, Zorica: Narodni običaji iz okolice Donje Stubice, *Narodna umjetnost* 10, Zagreb, 1973, str. 153-216.

Reljić, Ljubomir: Svadbeni običaji u okolini Knjaževca, *Razvitak* 5/1, Zaječar, 1965, str. 64-75.

Sarosác, György: Baranyai délszav népszokások 1. Karácsonyi és lakodalmi szokások a sokácoknál és bosnyákoknál, *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* 12 (1967), Pécs, 1968, str. 103-122.

Stojanac, Dragica: *Ženidbeni običaji u Srijemu (Sr. Laze, Bobota,...)*, EZ FFZ SR 167.

Stojanović, Andrija: O nekim slavonskim svatovskim pjesmama, *Županjski zbornik, Županja*, 1967, str. 105-115.

Stojanović, Mijat: *Slike iz života hrvatskog naroda po Slavoniji i Srijemu*, Zagreb, 1881.

Storelli, Lucija: Svatovski običaji Banići (opć. Slano - južna Dalmacija), *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu* 1, Zagreb, 1935, str. 183-194.

Španiček, Žarko: *Običaji oko sklapanja braka, sela Draž i Gajić (Baranja)*, 1986, EZ FFZ NR 72.

Toldi, Zvonimir: *Smotra folkloru*. Slavonski Brod, 1987 (katalog).

Trojanović, Simo: Glavni srpski žrtveni običaji, *SEZb* 17, Beograd, 1911.

Vakarelski, Hristo: *Bit' i ezik' na trakiiskite i maloaziiskite B'lgari*. Trakiskijet Naučen Institut, Sofija, 1935.

Vakarelski, Christo: *Bulgarische Volkskunde*, Berlin, 1969.

Vukmanović, Jovan: *Konavli, antropogeografska i etnološka ispitivanja*, Posebno izdanje Srpske akademije nauka i umetnosti, Odelenje društvenih nauka 85, Beograd, 1980.

AN APPROACH TO THE QUESTION OF MARRIAGE BRANCH AMONG THE SOUTH SLAVS

Summary

Marriage branch is known in certain South Slavic areas: in the eastern part of the Pannonian plain, in eastern Serbia, in parts of Bulgaria and Macedonia and in southern Dalmatia with Konavli. Isolated, it appears in western Slavonia, in north and north-western Croatia, in Lika, Bosnia and among Bunjevci in the surroundings of Budapest in Hungary.

An analysis of the marriage branch, of its form and function, points on one side to common elements in various South Slavic areas, and on the other to certain regional characteristics. The analysis shows that the origin of the marriage branch should be the same for some South Slavic groups. That hypothesis can be a starting point for a research into its origin in wider Slavic and even Indoeuropean context.